

MEMORIA MARTORULUI OCULAR

Memoria este o capacitate reflectorie absolut necesara, fara de care viata in general ar fi imposibila, cu atat mai mult cea psihica. Toate formele de viata, de la cele mai simple pana la animale si om, dispun de memorie- aceasta fiind o conditie a vietii, inclusiv a celei psihice. Fara trecutul din memorie viata omului ar fi practic imposibila. Am trai intr-un prezent continuu, fara trecut si fara viitor, incapabili sa inregistram schimbarile. Toate obiectele care actioneaza asupra noastra ni s-ar parea absolut noi, necunoscute. Nu am avea posibilitatea sa folosim rezultatele cunoasterii si ar trebui sa o luam de fiecare data de la inceput.

Din punctul de vedere al dezvoltarii si organizarii, **memoria umana**, in raport cu formele existente la alte specii, a atins gradul maxim de complexitate.

In calitate de proces psihic, memoria asigura intiparirea, stocarea si reactualizarea experientei anterioare sub forma de imagini, cuvinte, propozitii, idei, traieri afective, miscari. Memoria umana este o modalitate de reflectare a trecutului. Ea nu trebuie inteleasa in sa ca o inregistrare mecanica deoarece – memoria fiind un proces activ- faptele memorate, pastrate si reactualizate suporta modificari importante: reorganizari, sistematizari, reconstructii. Inca din momentul intiparirii, omul modifica si reconstruieste informatia pentru a-i deveni mai familiara si pentru a o putea intelege mai bine. Si in timpul pastrarii exista o dinamica a informatiilor, care presupune organizarea si reorganizarea celor memorate, stabilirea de legaturi intre cunostintele noi si cele anterior stocate.

Memoria are un caracter inteligibil, ceea ce presupune intelegerea informatiilor memorate, organizarea materialului de memorat dupa criteriile de semnificatie. Cercetarile asupra memoriei umane au pus in evidenta caracterul selectiv al acesteia. Omul retine si reactualizeaza doar o parte a informatiilor. Selectivitatea poate fi determinata de implicarea noastra emotionala, de atitudinea pe care o avem fata de un anumit eveniment.

Caracteristica memoriei de a fi un proces activ si constructiv, in baza caruia oamenii reconstruiesc o informatie intr-o maniera unica, conduce imediat catre problema veridicitatii depozitiei martorilor oculari.

Psihologii sunt ingrijorati de faptul ca este posibil ca unii oameni nevinovati sa fie condamnati numai pe baza a ceea ce unul sau mai multi martori declara ca isi amintesc, desi in realitate nu puteau sa-si aminteasca foarte exact. Si aceasta cu atat mai mult cu cat atunci cand este vorba de producerea unei crime sau de un jaf, incarcatura emotionala a situatiei poate influenta considerabil memoria martorilor. Din acest motiv, psihologii au fost solicitati sa ajute justitia sa-si amelioreze tehnicile de anchetare si sa mareasca precizia depozitiilor martorilor oculari. Datoria celui care ancheteaza cazul este de a ajuta martorul sa-si reaminteasca amanuntele actului delictual cat mai precis si cu cat mai putina partinire. Aceasta implica intelegerea faptului ca martorul a prelucrat deja informatiile, retinand aspectele care l-au frapat sau care au o semnificatie deosebita pentru el, ignorandu-le pe celelalte. De asemenea, intervalul de timp scurs intre perceptie si relatare conduce la cresterea zilnica a erorilor.

Daca declaratiile martorilor constituie un important mijloc de proba intr-un proces, in schimb valoarea probelor continute in aceste declaratii este extrem de variabila, mergand de la deplina incredere pana la cea mai serioasa suspiciune. De aceea, o problema deosebita in ascultarea martorilor si, in special, in aprecierea declaratiilor acestora o constituie stabilirea masurii in care informatiile obtinute reflecta cele petrecute si pot constitui temei pentru formularea unei concluzii juste in cauza.

Declaratiile martorilor nu reflecta intotdeauna realitatea, datorita unor cauze si conditii multiple si complexe ce tin de persoana martorilor si de imprejurarile in care au fost percepute faptele si fenomenele.

Cercetarile intreprinse in domeniul psihologiei martorilor au demonstrat ca mecanismul de percepere, de fixare, de memorizare si de redare variaza de la persoana la persoana, in raport cu dezvoltarea sa psihica, cu gradul de cultura, cu profesia, cu mediul si conditiile in care a perceput faptele si imprejurarile, cu o infinitate de alte elemente ce actioneaza initial sau care se suprapun intre momentul perceptiei si acela al redarii, asa incat in orice declaratie apare ca inevitabil un coeficient de alterare initiala ori deformare subsecventa. De asemenea, se adauga si alte elemente cum ar fi: reaua-credinta a martorilor, erorile celor care fac ascultarea sau a celor care trebuie sa evalueze declaratiile. In foarte multe situatii, persoane de buna-credinta, animate de dorinta de a declara adevarul si de a sprijini organele judiciare in clarificarea imprejurarilor cauzei, fac declaratii neconforme cu realitatea. Atunci se pune, pe buna dreptate, intrebarea: din ce cauza intre declaratiile mai multor persoane care au asistat, in aceleasi conditii, la producerea unui fapt sau fenomen exista nepotriviri, ba chiar contraziceri esentiale? Aceste cauze trebuie cautate intai in modul cum s-au format declaratiile martorilor, in factorii care au influentat perceperea, memorarea si reproducerea fenomenelor la care au asistat. Psihologia judiciara si respectiv, psihologia martorilor pot oferi raspunsurile adecvate.

Sub aspect psihologic, marturia consta in perceperea si memorarea- de obicei, involuntara- a unor fapte si imprejurari si in reproducerea acestora. Marturia se formeaza trecand prin trei etape succesive, acestea fiind: perceperea, memorarea, reproducerea.

Perceperea reprezinta reflectarea in constiinta martorilor a obiectelor si fenomenelor observate in diverse situatii, prin senzatii si perceptii.

Cunoasterea lumii inconjuratoare este un proces complex la care participa toate procesele psihice care au loc in insasi persoana ce realizeaza cunoasterea. Realitatea inconjuratoare actioneaza asupra organelor de simt, producand aparitia senzatiilor- baza pe care se construiesc toate cunostintele. Fara senzatii cunoasterea devine imposibila. Declaratiile martorilor sunt o reflectare a lumii exterioare, mijlocita de organele de simt. Exactitatea acestei reflectari depinde de starea si de nivelul de dezvoltare a organelor de simt.

Martorul- izvorul declaratiilor- trebuie sa fie apt sa realizeze activitatea de reflectare a lumii inconjuratoare, deci organele de simt si gradul de dezvoltare a acestora sa asigure o reactie corecta la stimulii exteriori. Un rol deosebit in procesul de formare a declaratiilor martorilor il au senzatiile vizuale. Superioritatea acestora fata de celelalte senzatii consta in aceea ca ele dau o imagine exacta si completa a lumii inconjuratoare. Lumina pe care o percepe ochiul omenesc se subdivide in doua grupe: acromatica si cromatica. Culorile alba si neagra, precum si cele care fac trecerea intre ele, se numesc acromatice, iar restul, cromatice.

Referitor la interactiunea dintre diferite senzatii trebuie remarcat faptul ca sub influenta sunetului, creste sensibilitatea ochiului la culorile verde, albastra si violeta, dar aceasta scade la galben, rosu si orange. Sensibilitatea ochiului depinde si de alte conditii. Astfel, in amurg, culoarea verde apare mult mai stralucitoare, rosie-violeta este perceputa ca o culoare neagra, iar verde-albastra, mult mai luminoasa. Pentru cel care face ascultarea martorului asemenea cunostinte sunt extrem de utile. Nu de putine ori sunt intalnite cazuri cand martorului i se solicita sa descrie sau sa recunoasca infractorul dupa culoarea tinutei vestimentare. Este pe deplin explicabil ca martorul sa relateze ca infractorul era imbracat intr-un costum negru, desi in realitate acesta era albastru. Erorile sunt si mai numeroase in cazul culorilor intermediare. De aceea, trebuie sa se acorde o atentie cu totul aparte declaratiilor martorilor cu privire la astfel de descrieri, tinand cont de toate particularitatile senzatiilor vizuale. Nu trebuie omis nici faptul ca si conditiile de iluminare au repercusiuni nu numai in ce priveste perceperea culorii, ci si in perceperea intregului eveniment. Actiunea indelungata a unei culori asupra ochiului determina adaptarea, cu implicatii asupra scaderii sensibilitatii la culoarea respectiva. In felul acesta martorul, desi de buna-credinta, poate face declaratii neconforme cu realitatea.

Declaratia unui martor din care rezulta ca in timp ce citea, aproape de miezul noptii, a auzit un tipat in strada si, cand a iesit in balcon, a vazut un autoturism de culoare neagra trecand in mare viteza, trebuie privita cu multa rezerva- atat intunericul cat si timpul perceperii, nepermitandu-i sa determine culoarea. Nu este lipsit de interes faptul ca cel care asculta martorul trebuie sa stabileasca ce activitati a desfasurat acesta inainte de perceperea evenimentului. Aceasta cu atat mai mult cu cat se cunoaste bine ca, dupa incetarea actiunii unor stimuli, ramane urma lor, cunoscuta sub denumirea de imagine consecutiva. Spre exemplu, vizitatorii unui muzeu, chiar dupa parasirea lacasului de cultura, continua sa „vada” anumite tablouri care i-au impresionat. Concluzionand, se poate afirma ca in cazul excitarii simultane a mai multor organe de simt, rolul hotarator in perceperea unui eveniment il au tocmai senzatiile vizuale si, de aici, se desprinde importanta deosebita pe care o capata acestea, in anumite imprejurari, in perceperea lumii inconjuratoare.

Lumea exterioara este perceputa, de regula, cu mai multe organe de simt in mod simultan. Dar organele simtului se dezvoltata diferit la diverse persoane ori chiar la una si aceeasi persoana pe diferite trepte ale varstei. Studiarea si aprofundarea acestor particularitati de catre organele abilitate prezinta un interes major in alegerea celei mai adecvate tactici de ascultare a martorilor si in aprecierea declaratiilor acestora.

O problema cu totul aparte o ridica perceperea relatiilor spatiale, deoarece in foarte multe situatii, prin ascultarea martorilor, se urmareste obtinerea unor date privind diferite relatii spatiale, cum ar fi: marimea, forma, adancimea, orientarea in spatiu, localizarea vizuala ori auditiva s.a. Aceste relatii spatiale nu pot fi examinate separat, ci numai in interferenta dintre ele. Pentru a stabili distanta pana la un obiect oarecare, nu se poate face abstractie de forma, marimea si culoarea obiectului respectiv. La acestea se adauga si alti factori perturbatori in perceperea relatiilor spatiale, cum sunt: experienta, oboseala, starea de emotivitate, conditiile meteorologice si de vizibilitate s.a.

Perceperea timpului reprezinta un proces complex si consta in reflectarea duratei obiective a unui fenomen, a vitezei si succesiunii sale. Evenimentele percepute sunt pastrate in memorie sub forma reprezentarilor si erorile apar din cauza stergerii din memorie a anumitor

reprezentari. In consecinta, restabilirea in memoria martorului a reprezentarilor sterse poate fi obtinuta printr-o corecta determinare a succesiunii evenimentului perceput anterior. De aici, sarcina celui care asculta depozitia de a formula intrebarile de asemenea maniera incat sa ajute martorul sa isi aminteasca faptele sau imprejurarile uitate. Sub aspectul tratat trebuie sa se tina seama si de ocupatia ori profesia martorului. Perceperea timpului este influentata de cantitatea fenomenelor petrecute in perioada de timp respectiva si, evident, de continutul acestora. Se stie ca perioadele de timp „pline” trec foarte repede, in timp ce perioadele „goale”, foarte incet. Perioadele „pline” sunt, de regula, subapreciate, iar evenimentele neplacute duc la supraaprecierea duratei lor.

Starea emotionala din momentul perceperii are efect direct asupra aprecierii timpului. Oboseala face ca timpul sa para mai lung decat in realitate.

Memorarea are un rol deosebit in procesul de formare a declaratiilor martorilor. Prin intermediul ei omul poate retine, pastra si reda realitatea inconjuratoare perceputa anterior.

Cu privire la memorare se pot face mai multe comentarii. Pentru activitatea de ascultare inasa, trebuie retinut ca aceasta poate fi mecanica sau logica- avandu-se in vedere criteriul intelegerii fenomenelor percepute- si voluntara sau involuntara. In majoritatea cazurilor intervine memorarea involuntara, deoarece martorul, in mod neasteptat si nevoit, percepe anumite fenomene, obiecte, stari ori imprejurari de fapt in legatura cu care este solicitat, ulterior, sa faca declaratii.

Persoanele abilitate trebuie sa aiba in vedere ca memorarea este influentata de diversi factori- starea emotionala, interesul, ocupatia, gradul de intelegere a fenomenului perceput, timpul avut la dispozitie s.a. – care se exprima diferentiat in raport cu varsta persoanei ascultate in calitate de martor. Nu rare sunt cazurile cand martorul, desi a perceput in intregime fenomenul, totusi face declaratii foarte vagi cu privire la unele imprejurari, in timp ce pe altele le reda cu lux de amanunte. Solutiile de acest gen nu pot fi explicate printr-o compensare, ci mai curand prin interesul trezit martorului de anumite imprejurari si indiferenta fata de altele.

Factorul timp afecteaza atat claritatea cat si exactitatea memorarii. La inceput se „sterg” din memorie detaliile neesentiale, apoi, tot mai mult, sunt vizate aspectele esentiale, pentru ca, in final, sa intervina procesul uitarii, motiv pentru care factorul timp trebuie avut in vedere cu precadere atunci cand se procedeaza la ascultare. Nu intamplator, in criminalistica se recomanda ca martorii sa fie ascultati cat mai repede posibil de la perceperea evenimentului. In aceeasi ordine de idei, nu trebuie omis faptul ca, in intervalul de timp dintre memorare si reactualizare, cele petrecute sufera un proces de prelucrare si sistematizare. In interesul aflarii adevarului, trebuie sa se obtina de la martor, pe cat este posibil, o „copie” a realitatii percepute si nicidecum o prelucrare a acesteia.

Particularitatile memoriei se manifesta cu pregnanta in procesul **reproducerii** fenomenelor, cand, de la martorii prezenti la desfasurarea evenimentelor, faptelor, imprejurarilor despre care sunt chemati sa vorbeasca, se pot obtine cele mai complete si veridice declaratii.

Martorii oculari ajuta la reconstituirea episoadelor din desfasurarea faptelor sau imprejurarilor de fapt, pe care acestia le-au perceput ori cred ca le-au perceput. De exemplu, in cazul unui accident de circulatie, martorii se sesizeaza despre acesta ca urmare a

zgomotului produs sau a strigatului persoanei vatamate. Se pune firesc, intrebarea: martorii au perceput imprejurarile in care s-a produs evenimentul rutier ori numai urmarile acestuia-actiunile conducatorilor auto si ale victimelor dupa accident?

In astfel de conditii, martorii au tendinta de a completa declaratiile cu presupunerile, parerile sau concluziile personale referitoare la ceea ce s-a petrecut pana in momentul in care s-au sesizat despre producerea evenimentului.

De aici, atentie deosebita care trebuie acordata stabilirii faptelor si imprejurarilor pe care martorii le-au perceput intr-adevar si „contributia” lor la declaratiile pe care le fac.

Martorii oculari au posibilitatea sa perceapa semnalmente, particularitatile sau caracteristicile faptuitorilor. Prin ascultarea lor trebuie sa fie solicitate cat mai multe detalii privind conditiile de percepere (timp, loc, luminozitate, durata a perceperii, semnalmente ori caracteristici retinute) si masura in care pot sa contribuie, pe baza celor pastrate in memorie, la identificarea diferitelor aspecte.

Cat de corecte sunt relatarile martorilor oculari? Ce valoare trebuie sa detina in justitie marturiile oculare? Daca fiecare din aceste intrebari ar ridica doar probleme de ordin psihologic, nu ar fi foarte grav. Dupa cum am mai remarcat, ele ridica probleme serioase si numeroase de ordin juridic, deoarece de marturiile unor oameni depind vietile altora.

Cercetarile psihologice au evidentiat o serie de fenomene care influenteaza marturiile oculare. Unul ar fi **distorsiunea informatiilor**. Un exemplu sugestiv, desi preluat din lumea sportului de catre Eysenck & Eysenck , este perfect valabil si in justitie: *dictarea unui penalti este considerata corecta de catre suporterii echipei in favoarea careia a fost acordata lovitura, dar strigatoare la cer, in incorectitudinea ei, de catre suporterii adversarului. Arbitrul este vazut fie ca un judecator drept, fie ca o persoana dubioasa, care ar avea nevoie sa primeasca o corectie zdravana pe spinare sau un baton alb de orb*. Un alt fenomen este **transferul inconstient**. Un martor recunoaste corect figura cuiva vazut mai inainte, insa asociaza, incorect, figura respectiva cu delictul. Iata un exemplu: *Un casier de gara a fost jefuit sub amenintarea armei. Ulterior, l-a identificat, dintr-un sir de indivizi, pe un marinar, numai ca acesta avea un alibi de fier. S-a dovedit mai tarziu ca marinarul cumparase bilete de tren, in trei ocazii diferite, de la casierul in cauza, dar inainte de savarsirea talhariei.*(Eysenck & Eysenck). Fenomenul **identificarilor false** se bazeaza pe alegerea suspectilor fie direct, dintr-un sir de persoane aliniate in acest scop, fie dupa o fotografie sau un portret-robot. Identificarile false se produc uneori din cauze obiective, cercetarile demonstrand ca memoria figurilor umane este mult mai dificila decat memoria obiectelor sau a evenimentelor, ea depinzand de un sistem specific, localizat intr-o parte speciala a creierului. Daca la acestea adaugam si deghizarile sau substituirile de persoana la care recurg infractorii, vom intelege de ce identificarile facute de martori sunt diferite. Alteori, identificarea falsa se produce din cauze subiective, deoarece martorul poate presupune ca sirul de suspecti il contine pe faptas, ceea ce il obliga oarecum sa-l aleaga pe unul din cei prezenti. Dar exista si remedii. Astfel, introducerea pe rand a persoanelor din sir, fara a se cunoaste dinainte cate anume vor fi, sau prezentarea secventiala a fotografiilor, una dupa alta, reduc vizibil numarul identificarilor false. Exemplific cu urmatorul caz: *In 1976, David Webb a fost condamnat la 50 ani de inchisoare, in urma unui viol si a unei tentative de viol insotite de jaf, infractiuni comise in doua magazine cu articole de coloniale si bacanie. Webb a fost identificat pe baza*

unei fotografii-robot, efectuata cu ajutorul martorilor care l-au identificat si la proces. El a fost condamnat in urma depozitiilor facute de martorii acuzarii si a inconsistentei probelor aduse de martorii apararii, care sustineau ca acesta se afla in alta parte in timpul delictului. Cateva luni mai tarziu, un alt barbat a marturisit ca a comis delictul pentru care fusese condamnat Webb. Marturia lui a fost studiata si in 1978 Webb a fost eliberat. Fara aceasta marturie, el s-ar fi aflat si acum in inchisoare si probabil ca ar mai fi avut de stat acolo.(Baddeley).

Denaturarile aparute in relatarile unor martori pot fi determinate , intentionat sau neintentionat, si prin modul in care se desfasoara interogarea martorului. Adresarea unei intrebari generale- denumita intrebare tema- da posibilitatea martorilor sa declare tot ceea ce stiu in legatura cu faptele sau imprejurarile pentru a caror lamurire au fost solicitati sa depuna. Ei prezinta tot ceea ce cred ca ar interesa cauza, fara ca relatarea sa fie limitata prin interventiile celui care conduce ascultarea. Pot prezenta si unele fapte, date, imprejurari, detalii necunoscute pana atunci, cu importanta pentru cauza ori elemente din care sa rezulte alte aspecte ajutatoare.

Intrebarile adresate martorilor sunt intrebari de precizare si verificare si au scopul de a-i ajuta sa isi aminteasca detaliile necesare lamuririi complete a imprejurarilor cu privire la care sunt ascultati. Folosirea unor intrebari sugestive poate produce fenomenul numit **manipularea martorului**, in sensul de a-si „aminti” detalii care nici nu existasera. Una este sa intrebi: „Ati vazut cadavrul?” si altceva este ca intrebarea sa fie formulata astfel: „Ati vazut un cadavru?”. Una este ca in legatura cu un accident auto sa se puna intrebarea „Ati vazut farul spart?”, si alta ca intrebarea sa fie formulata: „Ati vazut un far spart?” Intr-un experiment s-a constatat ca frecventa raspunsurilor false a fost de doua ori mai mare atunci cand au fost intrebati despre „farul” spart, fata de situatia cand intrebarea s-a referit la „un far” spart. Introducerea unor informatii noi sau inselatoare este un alt mod de manipulare a martorilor. Distorsiunile informatiilor se pot produce si sub influenta credintelor, a mentalitatilor, a prejudecatilor, a stereotipurilor oamenilor.

In ceea ce priveste marturiile copiilor, exista doua conceptii polare care ar putea fi rezumate astfel: „Copiii nu ar minti niciodata in legatura cu astfel de lucruri” si „Nu poti avea deloc incredere in copii.” Partizanii primei conceptii militeaza pentru introducerea marturiei copiilor ca proba in justitie, in timp ce adeptii celeilalte conceptii resping aceasta idee. Psihologii americani specifica in lucrarile lor ca anii '80 s-au caracterizat printr-o adevarata explozie a numarului de cazuri in care copiii erau implicati ca martori sau ca victime, Aceasta a facut sa se revina la cercetarea psihologica ce urma sa-i ajute pe cei din justitie in luarea unor decizii corespunzatoare, bazate pe considerarea credibilitatii copiilor.

Cercetarile psihologice au condus la urmatoarele constatari: in interogarea copiilor abuzati sexual, fara unele intrebari directe nu s-ar putea obtine informatii relevante; ca si adultii, copiii pot sa-si reaminteasca cu mare acuratete faptele esentiale despre un eveniment in care au fost implicati personal; la fel ca adultii, copiii pot fi influentati sa relateze un eveniment intr-un anumit mod, in functie de frecventa sugestiilor, de insistenta persoanei care le formuleaza, de sensul pe care il acorda anumitor termeni (de ex., o fetita a crezut ca „parti intime” ar insemna coditele ei); copiii pot da spontan sau voluntar informatii eronate pentru a

evita pedeapsa, pentru a proteja o persoana preferata, pentru a-si tine o promisiune (este cunoscut ca in cazul abuzurilor, copiii sunt amenintati cu tot felul de pedepse daca vor vorbi).

Intr-unul din Buletinele de psihologie din 1993, in materialul lor, Ceci si Bruck considerau ca la intrebarile „Sunt sugestibili copiii?” sau „Mint copiii?” ar trebui sa se raspunda ca toti oamenii pot fi sugestibili in anumite circumstante si ca mai potrivita ar fi intrebarea: „In ce conditii devine copilul sugestibil?”. Odata ce cunoastem aceste conditii, i-am putea ajuta pe copii sa fie pe cat posibil mai exacti si mai sinceri in relatarile lor. Concluzia generala a acestor studii psihologice pare a fi una logica: „Copiii, ca si adultii, nici nu mint intotdeauna, nici nu spun adevarul intotdeauna. Copiii, ca si adultii, pot fi precisi in ceea ce relateaza, dar pot si distorsiona, uita, inventa. Gandirea lor este omeneasca”. Asadar, pentru moment, cea mai inteleapta cale ar fi luarea in considerare a marturiei copiilor in mod deschis, dar prudent si cu evitarea pozitiilor extreme.

Justitia reactionaza cu neincredere inca la cercetarile si propunerile psihologilor. Tentativele de a elucida complexitatile marturiei oculare si gradul ei potential de eroare au avut un impact modest asupra admisibilitatii acestui element probatoriu. Juristii afirma ca nu s-a ajuns inca la stadiul in care concluziile investigatiei psihologice sa capete o acceptare larga sau sa fie suficient de bine adaptate necesitatilor demersului juridic, incat sa constituie o baza temeinica pentru modificarea procedurii. Ideea este ca, daca ar exista o colaborare mai stransa cu psihologii si daca ar fi depuse toate eforturile posibile pentru prevenirea aparitiei fenomenului de distorsiune a memoriei, valoarea depozitiei martorului ocular ar deveni mult mai certa si ar capata un temei mai putin atacabil. O alta opinie este aceea potrivit careia marturiile nesustinite de probe sa nu fie considerate niciodata drept suficiente pentru formarea unei convingeri. .

Inchei spunand ca memoria exista pentru ca o informatie sa fie „prezenta cand trebuie si cum trebuie”, este „copia” necesara „acum si aici” pentru „a face ceva”. Altfel spus, evocam trecutul pentru ca este necesar prezentului.